

ПОЕЗИЈА ЗА ДЕЦУ КАО ПОДСТИЦАЈ ЗА ГОВОРНО СТВАРАЛАЧКО ИЗРАЖАВАЊЕ ПРЕДШКОЛАЦА

Апстракт: Дете узраста од друге до седме године налази се у стадијуму интуитивне интелигенције и његов интелектуални и емотивни развој зависи умногоне од употребе говора, који ће на различите начине пратити готово све његове активности. Разноврсне рецепцијске игре са књижевним текстовима доприносе томе да се дуготрајан и нимало лак процес усвајања језика одвија спонтано и неометано и омогућавају развој креативности у дечјем изражавању. Песнички говор својом неконвенционалношћу, сликовитошћу и загонетношћу делује подстицајно на говор деце и помаже им да сачувају свој маштовити, неукалупљени, егоистички израз и доживљај света, у својој суштини веома близак књижевном. У својим говорно-стваралачким играма дете спонтано изнаходи поступке којима се служе и песници (римовани и ритмички говор, парадоксе и асоцијације, метафоричка поређења и симболе, сликовите описе, набрајања, понављања и слично), те ћемо се у овом раду бавити поетским текстовима који су обликовани различитим принципима игре и који могу бити инспиративни за рад са децом у вртићима.

Кључне речи: поезија за децу, развој говора, рецепција поезије, улога васпитача, стваралачко изражавање.

Предшколско дете, дете узраста од друге до седме године, налази се у стадијуму интуитивне интелигенције који обележавају спонтана индивидуална осећања и социјални односи потчињени одраслима (в. Пијаже 1987: 14). Његов интелектуални и емотивни развој зависи умногоне од употребе говора, који на различите начине прати готово све његове активности. Захваљујући разумевању говора дете ће стицати нова искуства, а њих ће, временом, све смисленије и јасније уобличавати у сопственом говорењу, саопштавати другима и тиме се све више укључивати у колектив. Ипак, то

не значи да је комуникативна функција говора доминантна за дете предшколског узраста. Уочено је да деца овог узраста често упућују поруке без тенденције да чују одговор, што имплицира да улога говора није нарочито функционална ни продуктивна у смислу међусобног саобраћања и комуникативне размене. Предшколска деца млађег узраста су склона колективним монолозима и вербализација бива често један од елемената игре или пак сама игра. Отуда се јављају *екикике* којима деца успостављају посебан вид комуникације, јер су оне, иако „заразне” за другу децу, примамљиве више због ритма и понављања него због семантичке компоненте (в. Чуковски 1986: 306-316). Како дете говори о ономе што познаје, тако је његов говор „врло снажно повезан са акцијом и изражава само једноставне односе међу стварима и појавама” (Група аутора 1998: 17). Стога је потребно децу активирати и омогућити им да вербално изражавају различите садржаје, као и да у томе истовремено уживају. Каменов (2010) открива да су деца заинтересована за књижевна дела која се темеље на језичкој игри, као и за властиту стваралачку игру подстакнуту књижевним текстовима који су саздани на језичким играма. „Предшколска деца се радо играју речима и радо прихватају понуђену игру речи. Код њих постоји интересовање за експресивност поетске речи и за поетску игру” (Каменов 2010: 52). У активностима у којима се упознају са поезијом, деца откривају експресивну и поетску функција језика, опробавају своје способности и домете, откривају индивидуални став и неограничене могућности за моделовање језичке грађе које ће их понекад одвести у свет сродан песничком простору игре.

Све песништво за децу у битном је одређено феноменом игре. „Пошто управо игра даје дечјем свету његову специфичну садржину и значење, може се рећи да поезија која се не заснива на њој не може да буде права дечја поезија” (Графенауер 1974: 379). Песник за децу који добро познаје свог читаоца рачунаће на његово мисаоно и емотивно ангажовање у току рецептивног чина, а потом и на његове стваралачке потенцијале који се могу испољити у игровним активностима. Игровни потенцијал књижевних текстова, било да је препознатљив у рими, стилским фигурама или језичким играма песама за децу, било у необичним ликовима и њиховим авантурама који настањују фантастичне светове бајки, учиниће да дете препозна принципе који су покретачи и његових игровних активности и уз процесе идентификације и свесне самообмане моћи ће да се уживи у књижевни текст и да га доживи уз све специфичности које одликују његов рецептивни акт. Васпитачи знају колико је значајно да се дете по прочитаном тексту задржи још неко време у области игре и да пронађе одговарајући израз за оно што је осетило

и доживело приликом читања. Дечји стваралачки продукти најприсутнији су у завршном делу активности која за циљ има изражавање доживљаја књижевног текста кроз плес, цртеж, покрет, или неки други игровни израз. Васпитачи често подстичу децу на неки вид говорног стваралаштва по завршетку интерпретативног чина. Уколико је песма дала довољно материјала за разговор и додатне могућности за семантичку анализу, деца би могла путем дијалогске методе да се наведу на изражавање својих ставова, те на неки вид дискусије који би у размени искустава био веома значајан у смислу развоја и поспешивања говора. Такође, васпитач би могао да поведе децу на замишљено путовање, које би, по визуелизацији сугестивног говора васпитача, требало да подстакне децу да вербализују своје замисли. „Дечје мишљење и језик су два система репрезентације света, који међусобно нису у целини подударни. У тренутку када се у развоју сретну, сензорно-моторно и перцептивно мишљење малог детета и језик – систем симбола слободних од покрета и перцепције почињу да се прожимају, али оперишу на различитим начелима. У том нескладу између два система је извор и разлог дечјем језичком стваралаштву. Међутим, језичко стваралаштво не може се целим обимом поистоветити са језичком игром; језичка игра је само једна истанца говорног стваралаштва малог детета” (Марјановић 1990: 31). Многе песме за децу отварају могућности за језичко стваралаштво и језичке игре, те би се завршни део активности могао реализовати кроз фонолошке, лексичке и синтаксичке игре или кроз дечју креацију изокретаљки, чудних и смешних речи. У даљим разматрањима ћемо навести неке примере поетских текстова у којима се региструју одређени типови игара подстицајни за говорно стваралаштво деце предшколског узраста.

Најпре ћемо навести песме у којима региструјемо фонолошке игре (игре гласовима, слоговима и ономагопејске игре) засноване на интересантним звуковно-значењским комбинацијама у којима су примарни паралингвистички и прозодијски елементи језика, док семантички слој може и не мора доћи до изражаја. У песми „Зеца са говорном маном” Миодрата Станисављевића игра је заснована на принципу замене фонема з са ж, с са ш, ц са ч. Акустичан утисак шушкања, који произлази из ове фонолошке игре, не врши само изразито хумористичну функцију, већ је његова улога, пре свега, значајна за функцију карактеризације поетског лика. Циљ оваквог стилистичког избора јесте стварање индивидуалног израза који ће послужити карактеризацији и учинити поетски лик зеца специфичним и посебним. У овој песми језичка личност твори говор који одступа од језичке норме, чиме се додатно анимира дечји реципијент. Овој песми слична је „Песма са

говорном маном” Дејана Алексића која такође установљава правило настало из замене фонема (то јест „говорне мане” песничког субјекта): *ш* уместо *с*, *ж* уместо *з*, *ч* уместо *ћ* и *џ* уместо *ђ*. Гласове које дете не може да изговори замењује гласовима који му служе привремено до појаве одговарајућих, те су наведене песме настале управо по том принципу. „Избор тих ’привремених’ гласова којима се супституишу прави није произвољан, већ је подложен законима акустичке сличности и представљају корак ближе правим гласовима” (Костић, Владисављевић 1995: 26). Дечје грешке у изговору одређених гласова могу бити подстицајне за песнике, што потврђује Алексићева песма „Слонче са штампарском грешком” у којој због замене вокала слонче више није *слонче* него *слинче*. Рецепцијска игра се преноси у реално постојећи свет, те је читаоцу упућен захтев: „Ти му помози у часу правом: / Обриши грешку, макар рукавом”. Деца веома воле и онаматопејске игре у којима им је омогућено да подражавају најразличитије звукове природних и механичких појава. Песнички текстови који садрже онаматопејске језичке игре, између многих, су „Добар дан” Мире Алечковић у којој се дочарава оглашавања сата, „Сеница” Бране Цветковића у којој се подражава гласање птице и „Патка и квака” Дејана Алексића у којој се уз помоћ паткиног оглашавања *ква* и хомофоније створила веза између два логички неповезива појма: „Патка најчешће кваче, / А квака углавном квакће.” (Алексић 2018: 51). У савременој поезији за децу евидентне су фонолошке игре нешто сложенијег типа, као нпр. фонетско-паралингвистичка-прозодијска језичка игра, и оне су усмерене на откривање експресивне функције језика, неисцрпних могућности комбинаторике фонетских јединица и естетских квалитета смелих језичких експеримената. За дете-читаоца фонолошке игре из поетских текстова су значајне у том смислу што доприносе увежбавању правилне артикулације гласова, уче га дискриминацији звукова, богате његов речник и подстичу га на стихотворство.

Када имамо на уму лексичке игре, увиђа се да се песник може играти речима логичког и нонсенсног значења, појединим врстама речи (именицама, глаголима, придевима итд.), речима у различитим семантичким односима, с обзиром на разлике, сличности и сродности (деминутивима, хипокористцима, аугментативима, пејоративима, синонимима, хомонимима, антонимима), једнозначним и вишезначним речима. Поетских текстова који су засновани на лексичким играма има небројено много, те ћемо навести само неколико примера које сматрамо репрезентативним. Змајева песма „Четири мачке” може послужити за стваралачку говорну игру именована, док говорне игре типа „Свако нешто ради” и „Покажи шта умеш” могу

бити подстакнуте игром глаголима из песме Душана Радовића „Плави зец”. Алексићева песма „Црно и бело” своју игривост заснива на антонимском односу, док се Миле Станковић у песми „Бајаги нешто друго” игра синонимима и то по принципу уводне строфе: „није тмина, него мрак”. Синоними се стављају у супротност по принципу није–него, а до изједначења појмова долази тек у последњем стиху, када схватимо да оквири, наслов и последњи стих чине одговор на загонетку и откривају „превару” у песми. Радовић је песмом „Како треба” („Мале ствари и имена мала траже / као м и ш, као з р н о, као м р в а. / Док велика ствар великим именом / располаже / као с о л и т е р, као м е р и д и ј а н, / као С р е м с к а М и т р о в и ц а”) успоставио везу између одређених предмета, животиња, појава, грађевина и њиховог назива, што у потпуности одговара номиналном реализму предшколске деце, а уједно и представља кључ за тумачење песме.

Игре измишљања нових речи и игре са смешним и чудним речима такође су уочљиве у поезији за децу од њених почетака па све до данас. Радовићева игра смешним речима из песме „Деца воле” може се наставити по завршетку рецептивног акта у говорном стваралаштву деце. Подједнако су подстицајне његове песме „Тарам” и „Позив”. Песма „Тобож Мексиканац” Лазе Лазића илуструје духовиту језичку игру која се заснива на измишљању нових речи по принципу изведеница, односно додавањем наставака из шпанског језика, а исти принцип додавања наставака на постојеће речи примењује и Чуковски у песми „Маус и мачкаус”. Алексићева песма „Ја друкчије све назвати могу” заснована је на креативним загонеткама које се крећу у обрнутом смеру (одгонетка је унапред дефинисана лексемом стандардног језика, а потом следи песников креативни одговор на задати појам): ногавица је рукав за ногу, капа је чарапа за главу, слово П је два Г што се љубе, четвртак је средино сутра, јесени су пензије за лета, сир је млеко са ћошковицама, а слон балон прикачен за сурлу. Овде су у бити песничке слике именовања, засноване на метафоричном језику или моделу паралелизма, које могу бити веома подстицајни модел за говорно стваралаштво деце у играма измишљања нових и смешних речи. „Док контекстне везе природног језика одређује механизам граматичке комбинације речи у синтагми, дотле ће основни механизам поетског језика бити паралелизам. Различите речи се налазе у положају еквивалентности и захваљујући томе између њих настаје сложена семантичка корелативност, издвајање заједничког семантичког језгра (које у обичноме језику није изражено) и контрастног пара диференцијалних семантичких обележја” (Лотман 1976: 227).

Почев од каламбура, нонсенса, изокретаљки, преко употребе речи не-стандарног језика и граматички неисправних речи до комплекснијих игара које подразумевају вишезначност речи, подтекст и скривена значења, песничтво за децу се не руководи нормама књижевног језика, већ их управо разара и деформише. Узимајући у обзир специфичности дечјег говора, многи песници користе дечју тачку гледишта и дечје резоновање како би креирали занимљиве поетске погрешке, као што, на пример, то чини Дејан Алексић у стиховима: „У музеју музеју се краве!”, „И да кроз живот мали / Не идем као самац, / Ако већ нисте знали - / Са мношћу мама и мамац” и у наслову песме „Стари Грци и млади луци”. У развоју дечјег говора има доста вербалне игре, али и експериментисања. Учење језика је стваралачки процес и како деца уче најпре најопштија граматичка правила, а потом изузетке, у њиховом говорном развоју регистроваће се и неологизми и разноврсни зачуђујући односи између појединих речи. Тиме су песнички конструкти *луци* (лукови), *мамац* (тата) и *квочак* (певац) веома слични погрешкама деце узраста од друге до пете године. Употреба речи нестандардног језика и граматички неисправних речи такође није искључена из песничтва за децу. Песме „Плави кактус и клекиње” Љубивоја Ршумовића, „Пргав момак” и „Главу ћу ти откинути” Владе Стојиљковића садрже занимљиве примере жаргонизама, уличних фраза и претњи, као нпр. „истабаћу те као вола” и „остаће од тебе само масна флека”. Песнички примери који садрже жаргонизме, вулгаризме и речи које одступају од граматички утврђених правила, тзв. „лоше” речи, уколико не иду на штету естетских квалитета поетског текста, могу стиховима дати посебну драж, а деци-читаоцима бити нарочито занимљиви и привлачни. У активностима у вртићу, игре са „лошим” речима представљају игру одушке и омогућавају деци да говоре слободно, без цензуре и осуде.

Од семантичких игара поменућемо оне које се заснивају на принципима *претеривања*, *изокретања* и *нонсенса*. Претеривања су својствена детету у свакодневним животним ситуацијама, као што је пренаглашеност афективних стања, неумерени и претерани захтеви, преувеличавања приликом препричавања доживљеног, а још више су присутна у њиховим играма маште, те је вероватно ово разлог више да игре претеривања нађу своје место и у књижевним текстовима намењеним деци. Као репрезентативни примери за претеривања у поезији за децу могу послужити песме „Плави кит” Арсена Диклића, „А у нас...” Григора Витеза. У првој песми морнар који је увредио кита из џепа извлачи калем конца, поклопац лонца, млин за бибер, конфете, паклу цигарета, бријач, дугме, боцу рума, фефероне, морског

јежа, кинески гонг и још неке ствари. Може се констатовати да је у овом случају примењен принцип „буквалног” претеривања у материјалном, као последица фантастике која структурира поетски текст, док је у Витезовој песми примењен принцип претеривања у апстрактном, будући да се у њој две хвалише надмећу у лажима, што је последица поступка карактеризације поетских ликова. Изокретаљке се одликују одступањима од семантичке норме и њихово главно обележје јесте обрнута координација ствари. Чуковски (1986) пишући о *изокрећалицама* или *преокрећалицама*, како их он назива, као говорним играма код деце предшколског узраста, утврђује уједно и принцип којим настају изокретаљке као језичке игре у структури поетског текста. Од наше народне поезије, па све до савремене поезије за децу има доста примера различитих видова изокретаљки. Као репрезентативне примере навешћемо песме „Чудноват дан” Милована Данојлића, „Како живи Антунтун” Григора Витеза и „Јесте ли чули” Драгутина Огњановића. Нонсенс, као игра транспоновања смисла у бесмисао, заговара специфичан вид комуникације у некомуникативном. У овим играма у први план се смештају забављачка и лудистичка компонента језика. Оне представљају повод за духовите вербалне игре, будући да, афирмишући дете да истражује широке и неспутане језичке могућности, комуникацију не укидају већ је само преводе на други ниво. Разлика између литерарних и дечјих језичких формулација је та што песничка креација нонсенса представља намерну, вештачку и исценирану „наивност” и „грешку”, док се код деце јављају као последица случајних омашки и прелазна етапа ка целовитом смисленом и кохерентном приповедању. „Озбиљни критичари су склони да кажу да су нонсенсне песме бесмислене, али далеко од тога да можемо да прихватимо појам бесмисленост, јер реч је само о тенденциозној алогичности, а чак и да је означимо појмом бесмисленост, имамо на уму да деца лакше од одраслих проналазе и у бесмислу смисао. Уз овакве песме деца лакше савладавају сурове стране реалности и нису оптерећена питањем 'шта је заиста песник хтео да каже и да поручи'” (Обрадовић 2012: 96). Песме Душана Радовића „Рат”, „Лист”, „Тајна” и „Чуда” растерећене су смисла и у безинтересној игри заговарају естетику апсурдности песничких слика. Народни песници су са својим примерима нонсенсних песама велики узор и инспирација савременим песницима, који иако стварају веома успешне поетске слике овог типа нису превазишли лепоту и величину народног нонсенсног стваралаштва. Неке од најлепших нонсенсних песама из наше народне књижевности су: „Лаж и паралаж”, „Смијешно чудо”, „Ага Асан-ага”, „Бескућникова женидба”, „Имам кућу” и „Силан лонац”.

Дечје говорно стваралаштво представља значајан сегмент рада на развоју говора, којим се, између осталог, тежи оспособљавању деце за изражајни говор, изграђивању способности за уобличено, целовито и логичко приповедање, изграђивању способности изналажења оригиналних решења у причању и, за наш рад најважније, којим се развија „способност доживљавања лепоте поетске речи и адекватних покушаја да се нешто на сличан начин изрази” (Наумовић 2000: 56). Наумовић истиче као битан циљ говорног стваралаштва деце изграђивање смисла за хумор који настаје језичким каламбурима, необичним изразима и веселим догађањима у причи (2000: 56). „Дечји стваралац је песник дионизијског типа и дитирамбског расположења, песник забављач, нека врста церемонијал-мајстора” (Петровић 2005: 87).

Веома је значајна и озбиљна улога васпитача у активностима којима се кроз разноврсне стваралачке језичке игре мотивишу деца на говорно стваралаштво. Поред тога што је васпитач говорни узор и модел, он је и креатор и водитељ разноврсних језичких активности, као што су игре гласовима, речима, стваралачког причања, стиховања и сл. (в. Марјановић 1990), при чему му поезија и те како може бити од помоћи као подстицајно средство, мотивациони моменат и/или модел пожељног креативног изражавања. Разноврсне рецепцијске игре са књижевним текстовима доприносе томе да се дуготрајан и нимало лак процес усвајања језика одвија спонтано и неометано и омогућавају развој креативности у дечјем изражавању. Песнички говор својом неконвенционалношћу, сликовитошћу и загонетношћу делује подстицајно на говор деце и помаже им да сачувају свој маштовити, неукалупљени, егоистички израз и доживљај света, у својој суштини веома близак књижевном. У својим говорно-стваралачким играма дете спонтано изналази поступке којима се служе и песници (римовани и ритмички говор, парадоксе и асоцијације, метафоричка поређења и симболе, сликовите описе, набрајања, понављања и слично). Песнички примери из овог рада веома су погодни за активности које се обављају у предшколским установама. Они откривају деци-реципијентима да за разлику од логичких и граматички правилних језичких структура постоје и оне које се језиком играју и које су ослобођене од стега значења. Поред тога што лепотом поетске речи и експресивношћу језика богате дечји доживљајни свет, песме креиране језичком игром подстичу децу на говорно стваралаштво и поспешују њихову језичку креативност, што је веома изазован задатак у време сајбер генерација којима су говор, вербална комуникација и култура говора на незавидном нивоу.

ЛИТЕРАТУРА

Група аутора (1998): Група аутора, *Говор у ђредшколској усђанови*, Београд: Завод за удбенике и наставна средства.

Графенауер (1974): Нико Графенауер, *Игра у песништву за децу*, *Трећи ђро-ђрам*, Београд: Радио Београд, 377-384.

Дотлић, Каменов (1996): Љубица Дотлић, Емил Каменов, *Књижевност у гечјем врђићу*, Нови Сад: Змајеве дечје игре.

Каменов (2010): Емил Каменов, *Мудрост чула IV: Дечје ђоворно сђварала-шђво*, Нови Сад: Драгон.

Костић, Владисављевић (1995): Ђорђе Костић, Спасенија Владисављевић, *Говор и језик дечјети у развоју*, Београд: Завод за удбенике и наставна средства.

Лотман (1976): Јуриј Лотман, *Сђрукђура умейничкој шексђа*, Београд: Нолит.

Марјановић (1990): Александра Марјановић, *Дечје језичке иђе*, Београд: Завод за издавање удбеника.

Наумовић (2000): Милорад Наумовић, *Метђодика развоја ђовора дече ђред-школској узрасђа*, Пирот: Виша школа за образовање васпитача.

Обрадовић (2012): Славољуб Обрадовић, *Књижевност за децу у функцији развоја креативности*, *Књижевност за децу и њена улођа у васђиђшању и образо-вању дече ђредшколској узрасђа*, Врање: Учитељски факултет, 90-103.

Петровић (2005): Тихомир Петровић, *Књижевност за децу*, *ђеорија*, Сом-бор: Учитељски факултет.

Пијаже (1978): Ђ. Pijađe, В. Inhelder, *Интелектуални развој дечјети*, Београд: Завод за удбенике и наставна средства.

Чуковски (1986): Корнеј Ђуковски, *Од друге до пете*, Београд: Завод за удбенике и наставна средства.

Jelena P. Veljković Mekić

Academy of technical-educational vocational studies Niš

Pirot department

POETRY FOR CHILDREN AS AN INCENTIVE FOR PRESCHOOL CHILDREN'S CREATIVE EXPRESSION

Summary: Children between the ages of two and seven are in the intuitive intelligence stage and their intellectual and emotional development depend to a great extent on their use of speech, which is a part of almost all their activities in different ways. Various games with literary texts facilitate the acquisition of language and enable a spontaneous development of children's creativity. Poetic language is unconventional, picturesque and enigmatic and, as such, stimulates children's speech and helps them preserve their imaginative, unmolded, egoistic experience of the world, which in its essence is very close to the literary one. During creative language games children spontaneously create elements of poetry and poetic devices used by poets (rhyme, rhythm, paradox, association, metaphor, symbols, pictorial descriptions, enumerations, repetitions).

This paper deals with the role of poetic texts in the development of preschool children's creative expression..

Keywords: poetry for children, speech development, reception of poetry, role of a preschool teacher, creative expression.